

Sveikatos stiprinimas kelių transporto sektoriuje

1. Įvadas

Norint stiprinti sveikatą darbe, reikia atsižvelgti į daugybę dalykų. Bet kokioje iniciatyvoje reikia atsižvelgti į darbuotojo asmeninį ir darbinį gyvenimą, taip pat į jų sąveiką. Žinoma, kad darbo sąlygos turi įtakos darbuotojų sveikatai apskritai; pavyzdžiui, sėdimas darbas gali skatinti nutukimą. Panašiai darbuotojų asmeniniai įpročiai, požiūris ir gyvenimo pasirinkimas turi įtakos jų sveikatai ir gerovei; tai gali veikti ir jų darbo rezultatus.

Sveikatos stiprinimas darbe – tai „bendros darbdavių, darbuotojų ir visuomenės pastangos, siekiant pagerinti sveikatą ir gerovę darbe. To galima pasiekti:

- gerinant darbo ir darbo aplinkos organizavimą;
- gerinant aktyvų darbuotojų dalyvavimą sveikatos skatinimo veikloje;
- skatinant asmeninį tobulėjimą.“ [1]

Sveikatos darbe stiprinimas apima priemones, kuriomis remiama sveikatą stiprinanti elgsena ir požiūris, stiprinama psichikos sveikata ir gerovė, darbo ir gyvenimo pusiausvyra; taip pat sprendžiami klausimai, susiję su įtampa darbe, senėjimu ir darbuotojų tobulėjimu.

Transporto sektoriuje daugiausia dirba vyrai (83 proc. sektoriaus darbuotojų). Sektoriaus darbuotojams tenka ilgai sėdėti, būti varginančioje ar skausmingoje padėtyje, dirbti ilgą laiką (vidutiniškai daugiau kaip 48 valandas per savaitę) ir nepastovų darbo laiką (naktimis ir vakarais, savaitgaliais ir daugiau kaip 10 valandų per dieną). Todėl nenuostabu, kad šio sektoriaus darbuotojų darbo ir gyvenimo pusiausvyra yra neigiama [2] [3]. Be to, vairuotojai kelionėje turi ribotas galimybes sveikai maitintis ir pasimankštinti.

Vairuotojai dažniausiai nurodo šias sveikatos problemas: apatinės nugaros dalies skausmas, antsvoris, [4] širdies ir kraujagyslių sistemos ir kvėpavimo takų ligos [5] [6], įtampa darbe. Nustatyta, kad šios problemos susijusios su darbo aplinkos veiksniais (pavyzdžiui, netinkamas darbo organizavimas), darbo sąlygomis (statiškas darbas) ir individualiais rizikos veiksniais (pavyzdžiui, fizinės veiklos stygius, nesveikas maistas, piktnaudžiavimas alkoholiu, rūkymas, amžius ir ankstesnės ligos) [7] [8]. Rengiant sveikatos darbe stiprinimo programas, itin svarbu atsižvelgti į organizacinių ir asmeninių veiksnių vaidmenį ir įtaką vairuotojų sveikatai bei gerovei ir šiuos veiksnius nagrinėti.

Apžvelgus įrodymais pagrįstus sveikatos darbe stiprinimo intervencinių priemonių konkrečius atvejus [9] nustatyta, kad priemonių sėkmė priklausė nuo kelių veiksnių:

- organizacijos veiksmų gerinant darbuotojų sveikatą;
- tinkamos informacijos ir išsamios komunikacijos su darbuotojais strategijos;
- darbuotojų dalyvavimo procese;
- darbo užduočių ir procesų, kuriais prisidedama prie sveikatos, o ne jai kenkiama, organizavimo;
- veiklos, kuria sveiko pasirinkimo galimybės išplečiamos ir jis padaromas lengviausiu pasirinkimu, įgyvendinimo.

Kita vertus, sveikatos darbe stiprinimo programa negali pakeisti sveikatos ir saugos rizikos darbe programos. Tačiau programa prisideda prie tinkamo rizikos valdymo.

2. Vairuotojų profesinės veiklos sveikatos aspektai

Transporto sektoriaus profesinės rizikos veiksniai skirstomi į tris grupes, susijusias su a) darbu, b) darbo aplinka ir c) individualiais veiksniais.

Pagrindinės vairuotojų sveikatos ir saugos rizikos veiksnių grupės

Susijusios su darbu	Viso kūno vibracija, triukšmas, ilgai trunkantis sėdėjimas, varginanti ir skausminga laikysena, griežti tvarkaraščiai, pamaininis darbas ir vairavimas naktį, nepakankamos pertraukos ir miegas, pasikartojančios užduotys ir rutina, nereguliarus maitinimasis, eismo įvykiai, degių, sprogstamųjų ir toksiškų medžiagų transportavimas, oro kondicionavimas, neergonomiškas judėjimas įlipant ir išlipant iš kabinos ir kt.
Susijusios su darbo aplinka	Anglies monoksidas (CO), sieros dioksidas (SO ₂), azoto monoksidas (NO) _x , asbestas, policikliniai aromatiniai angliavandeniliai (PAH), benzenas, kietosios dalelės, klimato sąlygos, žiedadulkės, fizinis smurtas ir kt.
Susijusios su asmeniu	Lytis, amžius, etninė kilmė, išsilavinimas, asmenybė, požiūris, rizikos suvokimas, patirtis ir ankstesnės autoavarijos, asmeninio gyvenimo įvykiai, nuovargis, ankstesnės ligos (alergija, astma, diabetas, miokardo infarktas ir kt.), vaistų (antihistamininių, raminamųjų) vartojimas, gyvensena (fizinis neveiklumas ir nesveika mityba) ir pavojinga elgsena (rūkymas, piktnaudžiavimas alkoholiu, lengvųjų ar sunkiųjų narkotikų vartojimas) ir kt.

Šaltinis: Lentisco, F., Baccolo, T.P., Gagliardi, D., *Risk factors for the health and safety of drivers*, 2009

Kadangi anksčiau nurodyti individualūs rizikos veiksniai gali turėti įtakos vairuotojų elgsenai ir jų požiūriui į riziką ir sveikatą, reikia atsižvelgti į juos ir į organizacijos rizikos veiksnius rengiant sveikatos darbe stiprinimo priemones.

3. Sveikatos darbe stiprinimo intervencinės priemonės

Vairuotojų sveikatą ir gerovę galima stiprinti įgyvendinant įvairias praktines sveikatos stiprinimo darbe intervencines priemones. Esant galimybei, sveikatos darbe stiprinimą reikia planuoti ir intervencines priemones susieti su rizikos prevencijos veikla.

3.1. Sveikatos tikrinimas ir mokymas

Organizacijos turi nuolat rengti vairuotojų sveikatos rizikos patikrinimus ir mokymus; tai turi būti pagrindinė sveikatos darbe stiprinimo iniciatyvos dalis. Sveikatos rizikos tikrinimas yra įrodymais pagrįstas procesas, padedantis nustatyti svarbiausius sveikatos rizikos veiksnius ir susirūpinimą dėl gyvensenos keliančius dalykus: pavyzdžiui, miego apnėją, diabetą, aukštą kraujospūdį ir tabako vartojimo problemas. Be to, tinkamai parengti specialistai turi vairuotojus konsultuoti, kaip tiesiogiai spręsti šiuos susirūpinimą keliančius klausimus. Itin daug dėmesio reikia skirti mitybai, fizinei veiklai, svorio valdymui, miego įpročiams ir asmeninei atsakomybei už sveiką elgseną. Sveikatos mokymo susitikimai turi apimti ir teminį mokymą. Apskritai mokymo susitikimuose reikia daug dėmesio skirti įgūdžiams ir pasitikėjimo savimi didinimui, siekiant motyvuoti vairuotojus išlaikyti stiprią sveikatą.

Įrodyta, kad aktyvus dalyvavimas visame sveikatos tikrinimo ir sveikatos mokymo procese padeda vairuotojams išlikti sveikiems. Daugelyje sėkmingų programų sveikai gyventi ir mąstyti darbuotojai skatinti konsultavimu. Mokymo susitikimuose ar konsultavimo programose reikia pabrėžti aktyvią

veiklą, asmeninę atsakomybę, vairuotojų pasitikėjimo savimi didinimą ir tokiu būdu skatinti juos įgyvendinti rekomenduojamus gyvensenos pokyčius.

3.2. *Tikslinė parama gyvensenai*

Vairuotojams reikia rengti teminius mokymo susitikimus, kuriuose daugiausia dėmesio skiriama įgūdžiams ir pasitikėjimo savimi didinimui, siekiant skatinti ir palaikyti sveiką gyvenimo būdą. Be to, darbdavys darbą ir darbo aplinką turi organizuoti taip, kad ji palaikytų ir skatintų protingą pasirinkimą. Pavyzdžiui, nustatyti pakankamai ilgas reguliarias pertraukas, kad vairuotojai galėtų tinkamai pavalgyti ir pasimankštinti.

3.3. *Konsultavimas asmens sveikatos klausimais*

Vairuotojams turi būti rengiamos konsultavimo programos, kurios padėtų stiprinti sveikatą keičiant elgseną. Šiuose susitikimuose reikia pabrėžti aktyvią veiklą, asmeninę atsakomybę, vairuotojų pasitikėjimo savimi didinimą ir tokiu būdu skatinti juos įgyvendinti rekomenduojamus gyvensenos pokyčius.

4. Sveikatos darbe stiprinimo intervencinių priemonių įgyvendinimas

Imantis sveikatos darbe stiprinimo veiksmų reikia atsižvelgti į kelis pagrindinius principus:

- Sveikatos stiprinimas turi būti **nuolatinis ir tęstinis procesas**. Siekiant pabrėžti žinių apie sveikatą svarbą ir palaikyti vairuotojų sveikos gyvensenos veiksmus ir tinkamą požiūrį, naudotinos sveikatos pranešimų ir koordinuotos sveikatos švietimo kampanijos. Taip pat pabrėžtina darbo vietos ir aplinkos teikiama parama vairuotojams, renkantis sveiką pasirinkimą ir jo laikantis.
- **Aktyvi ir matoma vadovų parama** stiprinant darbuotojų sveikatą. Įrodyta, kad tai didina ilgalaikę intervencinių priemonių sėkmę ir tvarumą.
- **Darbuotojų dalyvavimas** yra būtinas intervencijos procese (rengiant, įgyvendinant ir vertinant). Kuo geriau sveikatos darbe stiprinimo programa atitinka vairuotojų poreikius, tuo labiau jie norės dalyvauti. Įmonei pritaikytos skatinimo priemonės gali padėti stiprinti įmonės darbuotojų sveikatos kultūrą [10].
- Norint **pritaikyti intervencines priemones** tiesioginiams darbuotojų poreikiams svarbu suprasti darbuotojų demografinius duomenis, sveikatos valdymo tikslus ir žinoti, kodėl jiems tai naudinga. Tai užtikrins intervencinių priemonių ir sveikatos programos veiksmingumą [1].
- Svarbu **įvertinti parengtą sveikatos darbe programą**. Tam reikia ištirti bendrą intervencinės priemonės efektyvumą, jos poveikį sprendžiant darbo aplinkos ir darbo organizavimo veiksnius, keičiant vairuotojų elgseną ir požiūrį į sveikatą. Vertinimas turi būti suplanuotas ir sistemingas; tai laikytina svarbiausia viso intervencijos proceso dalimi. Vertinimą taip pat reikia susieti su intervencijos tikslais ir uždaviniais, nustatyti problemas; reikia naudoti įvairias rezultatų priemones (pavyzdžiui, įrašus apie neatvykimą į darbą, nedarbingumo dėl ligos pažymėjimus ir subjektyvius vairuotojų atsiliepimus). Atliekant intervencijos vertinimą, gautą informaciją reikia panaudoti siekiant pagerinti intervenciją ir tokiu būdu prisidėti prie nuolatinio tobulinimo [11].

5. Konkretūs geros praktikos pavyzdžiai

Dėl konkurencingo transporto sektoriaus pobūdžio gali kilti sveikatos darbe stiprinimo ir komercinių sunkumų, su kuriais susiduria įmonės, interesų konfliktų. Kita vertus, dalis transporto įmonių pripažįsta, kad veiksmingai sustiprinus sveikatą darbe galima ne tik išvengti sveikatos problemų, bet ir daug sutaupyti, pavyzdžiui, sumažinus neatvykimų į darbą skaičių. Šiame skyriuje akcentuojami konkretūs transporto sektoriaus įmonių, įgyvendinusių sveikatos stiprinimo programą, atvejai.

5.1. „Mano nugara velniškai svarbi“, Belgija

Įmonė „Van Dievel“ yra visu pajėgumu dirbanti transporto bendrovė, kuri gabena prekes 500 km spinduliu nuo Briuselio – į Nyderlandus, Liuksemburgą, Vokietiją, Prancūziją ir iš šių šalių. Įmonėje dirba apie 90 vairuotojų, jai priklauso apie 60 sunkvežimių ir 120 specializuotų priekabų.

2001 m. įmonės direktorius pradėjo šį projektą, nes darbuotojai dažnai skundėsi nugaros problemomis. „Van Dievel“ jau ilgą laiką sveikatą ir saugą darbe laiko prioritetu. Čia dirba gydytojas, kuris yra sveikatos darbe specialistas. Jis kiekvienais metais atlieka darbuotojų medicininę apžiūrą. Kadangi gydytojas labai gerai pažįsta įmonę ir vairuotojus, darbuotojai juo pasitiki. Gydytojo buvo paprašyta pamokyti darbuotojus ir vadovybę apie raumenų ir kaulų sistemos problemas ir ligas. Nuo to prasidėjo sveikatos stiprinimo projektas. Įmonė kartu su nepriklausoma sveikatos darbe (ergonomikos) tarnyba išanalizavo vairuotojų darbo sąlygas ir pradėjo ieškoti būdų jas pagerinti. Už darbuotojų sveikatą atsakingas gydytojas, glaudžiai bendradarbiaudamas su nepriklausomu ergonomu ir aštuoniais įmonės darbuotojais, parengė specialią vairuotojams skirtą mokymo programą ir lankstinuką, kad parodytų, kaip sveikai dirbti ir išvengti raumenų ir kaulų sistemos sutrikimų.

Lankstinuke taip pat pateikiama bendro pobūdžio patarimų apie subalansuotą mitybą, taisyklingą sėdėjimą ir gulėjimą, pratimus, padedančius išvengti raumenų ir kaulų sistemos pažeidimų, specialių patarimų vairuotojams, pavyzdžiui, dėl tinkamos padėties sėdint prie vairo, kaip tinkamai įlipti ir išlipti iš transporto priemonės ir kaip kilnoti ir elgtis su sunkiais kroviniais. Gausiai iliustruoti (kad būtų lengviau naudotis) lankstinukai dalijami naujiems įmonės vairuotojams.

Po vienerių metų įmonė įvertino projektą ir nustatė, kad išplatinus lankstinuką ir surengus mokymus imta gauti mažiau pranešimų apie problemas. 2002 m. įmonė už savo veiksmus laimėjo Europos sveikatos klubo apdovanojimą „Sveikata ir įmonės“. Projektas buvo pagrįstas įmonės ilgalaikė sveikatos ir saugos kultūra. Vadovybė rėmė ir skatino projektą. Jame aktyviai dalyvavo vairuotojai [12].

5.2. „Tvarkingi sunkvežimių vairuotojai“, Suomija

Projektu „Tvarkingi sunkvežimių vairuotojai“ siekta spręsti įvairius rizikos veiksnius, įskaitant sveikatos stiprinimą tarp vairuotojų, padedant darbdavio įvairių profesijų darbuotojų sveikatos paslaugos teikėjui. Visų pirma įmonė atliko vairuotojų sveikatos patikrinimą. Tai darė įmonės gydytojas, sveikatos darbe specialistas. Patikrinimu buvo siekiama nustatyti svarbiausias vairuotojų problemas, susijusias su fizine sveikata ir nutukimu, pavyzdžiui, miego apnėją. Nustačius problemas, vairuotojus dėl sveikatos preliminariai konsultavo įmonės gydytojas, vėliau jie buvo siunčiami pas specialistą, kad būtų atlikti tolesni diagnostiniai tyrimai ir suteiktas gydymas. Įmonė, siekdama toliau spręsti nutukimo problemą ir skatinti vairuotojų sveikatą apskritai, pradėjo teikti kiekvienam vairuotojui pietų dėžutės paslaugą. Į pietų dėžutę dedama įvairių sveikų maisto produktų; įmonė taip pat teikia informaciją ir rekomendacijas dėl sveikos mitybos principų. Trečioji sveikatos stiprinimo darbe programos sudėtinė dalis – darbuotojų psichologo įtraukimas planuojant pamainas ir maršrutus; tuo pirmiausia siekiama pagerinti grafikus, kad vairuotojai turėtų pakankamai laiko pailsėti. Įvertinus šią intervencinę priemonę pasirodė, kad ja patenkinti ir vadovai, ir vairuotojai. Projektu taip pat buvo skatinama geresnė aplinka darbe, teigiamas požiūris į darbą ir aukštesnė vairuotojų saugos kultūra [12].

5.3. Sveikata darbo vietoje: visa apimantis metodas, Italija

ATM valdo viešojo transporto paslaugas Milane ir 72 aplinkiniuose miestuose. Organizacijoje dirba daugiau kaip 8 700 darbuotojų 28 skirtingose vietose; aptarnaujamoje teritorijoje iš viso yra 2,6 mln. gyventojų.

Įmonė pripažįsta, kad darbuotojams reikia tinkamos darbo ir gyvenimo pusiausvyros, nepriklausomai nuo to, ar jie dirba vairuotojais, ar biuro darbuotojais, ir nuo to, ar dirbama įprastu darbo laiku, ar pamainomis. To siekiant reikia skirti dėmesio įvairiems veiksniams, pavyzdžiui, sveikam gyvenimo būdui, subalansuotai mitybai ir sveikatos kultūrai apskritai.

Dėl šios priežasties ATM savo žmogiškųjų išteklių departamente įsteigė specialų skyrių (DRU-S), kurį sudaro vadovas ir du ekspertai: psichologas ir mitybos specialistas, rengiantys konsultavimo susitikimus, kuriuose teikiami praktiniai patarimai ir rekomendacijos dėl sveikos mitybos, fizinės mankštos ir įtampos darbe valdymo.

Šis skyrius, stiprindamas darbuotojų sveikatą ir gerovę, nuo 2005 m. surengė daugybę integruotų komunikacijos iniciatyvų, kurios buvo parengtos kartu su visuomenės sveikatos institucijomis. Pavyzdžiui, visiems darbuotojams į namus pristatomas įmonės žurnalas, kuriame pateikiama aiški ir įdomi informacija apie mitybą ir sveiką gyvenimo būdą.

Vadinamoji ATM socialinė sistema iš esmės pagrįsta įmonės darbuotojų poreikių tyrimu ir darbo vietoje pasitaikančių rizikingų įvykių kokybine ar kiekybine analize. Šie įvykiai aprašomi kartą per mėnesį rengiamoje vidinėje ataskaitoje, kurioje taip pat apibūdinamos problemoms spręsti taikytos priemonės ir informuojama apie naujas sveikatos ir saugos tendencijas.

ATM socialinė sistema aiškiai rodo, kad darbuotojų poreikiai yra pagrindinis veiksmų, susijusių su sveikata ir sauga, motyvas.

Veiklos srityje pradama nuo kiekvieno darbuotojo istorijų, kurios perduodamos ATM žmogiškųjų išteklių valdymo veiklos skyriui.

ATM, žmogiškuosius išteklius valdydama visaapimančiu metodu, taiko veiksmus, kuriais siekiama suteikti darbuotojams tam tikrų galių ir sukurti abipusišką įmonės ir atskirų darbuotojų atsakomybę. Įmonė apgalvoja ir sujungia individualias, socialines ir profesines savo darbuotojų dimensijas, kad patenkintų išreikštus poreikius, informuodama, konsultuodama ir bendradarbiaudama su vietos institucijomis.

Pavyzdžiui, įmonė organizuoja mokymo kursus, skirtus naujiems vairuotojams ir apskritai darbuotojams ir vairuotojams. Kursuose aptariamos šios temos: sveika mityba, lėtinės ligos ir rizikos veiksnių prevencija, taip pat sveika gyvensena, daugiausia dėmesio skiriant darbo ir gyvenimo pusiausvyrai ir kt. Darbuotojams, kurių darbinė veikla gali kelti riziką tretiesiems asmenims, rengiami specialūs kursai, kuriais siekiama užkirsti kelią piktnaudžiavimui narkotikais ir alkoholiu.

Strategijos srityje paminėtinos naujoviškos socialinės taisyklės, kurias parengė ir remia aukščiausia įmonės vadovybė.

Taisyklės yra atsakas į įmonės padėtį; jomis remiantis numatoma strategija ir prevencijos bei sveikatos stiprinimo intervencinės priemonės, skirtos darbuotojų asmeninėms ir darbo sąlygoms pagerinti. Pagrindiniai šių taisyklių tikslai: sveikatos stiprinimas, tvarkaraščio organizavimas, lygios galimybės, socialinis būstas (pirmiausia pažeidžiamoms darbuotojų grupėms, pavyzdžiui, darbuotojams migrantams ar išsiskyrusiems asmenims), darbuotojų įtraukimas, socialinis ligų valdymas, susižalojimų prevencija, naujoviškos nedarbingų darbuotojų profesinio perkvalifikavimo priemonės, lyties, amžiaus ir etninių skirtumų valdymas ir darbo bei gyvenimo pusiausvyra.

6. Literatūra, ištekliai

- [1] European Network for Workplace Health Promotion, *The Luxembourg declaration on Workplace Health Promotion in the European Union*, ENWHP, 1997 (updated 2005). Available at: <http://www.enwhp.org/publications.html>
- [2] European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (2008). Fact sheet: land transport. Retrieved 13 December 2009, from: <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2008/149/en/1/EF08149en.pdf>
- [3] Parent-Thirion, A., Fernández Macías, E., Hurley, J., Vermeylen, G., European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, *Fourth European Working Conditions Survey*, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2007. Available at: <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2006/98/en/2/ef0698en.pdf>

- [4] Technische Universität Dresden, '13 The situation in Europe. Germany, Policies and Best practices', in Technische Universität Dresden, *GPO Guidelines for the prevention of obesity at the workplace. Review of the theoretical framework. Report on the theories and methodologies for the prevention of obesity at the workplace*, Dresden, Technische Universität, 2008, p. 91. Available at: <http://gpow.eu/media/File/Theories%20and%20methodologies%20for%20the%20prevention%20of%20obesity%20at%20the%20workplace.pdf>
- [5] Stoohs, R. A., Guilleminaut, C., Itoi, A., Dement, W. C., 'Traffic accidents in commercial long-haul truckdrivers: the influence of sleep-disordered breathing and obesity', *Sleep*, Vol. 17, No 7, 1994, pp. 619-23
- [6] Poulsen, Kjeld B., 'Healthybus - health promotion for bus drivers. From research to action', in *WHP-Net-News* No 7, March 2000, Federal Institute for Occupational Safety and Health, Dortmund, 2000, pp. 14-18. Available at: http://www.ispesl.it/whp/documenti/whp_news7a.pdf
- [7] Fattorini, E., Stella, M., Istituto Superiore per la Prevenzione e la Sicurezza del Lavoro, *L'autobus come ambiente di lavoro. Valutazione degli effetti sulla salute dei conducenti di mezzi pubblici di trasporto urbano, conseguenti a problematiche ergonomiche e all'esposizione ad inquinanti derivanti dal traffico*, Roma, ISPESL, 2006
- [8] Ghedini, G., 'Salute e sicurezza nell'autotrasporto: le condizioni psicofisiche', in Conference "La sicurezza stradale nell'autotrasporto: le responsabilità, le cause e i possibili rimedi. Bologna, 12 giugno 2009, Bologna, Gruppo Federtrasporti, 2009. Available at: <http://www.ambientelavoro.it/UserFiles/File/AL09/G.Ghedini-SALUTE-E-SICUREZZA-nell'autotrasporto-le-condizioni-psicofisiche.pdf>
- [9] Italian National Institute for Occupational Safety and Prevention (ISPESL). Workplace health promotion: good practice examples. Retrieved 13 December 2009, from: <http://www.ispesl.it/whp/Modelli/ricerca.asp>
- [10] European Network for Workplace Health Promotion, *Lisbon Statement on Workplace Health in Small and Medium-Sized Enterprises. Small, Healthy and Competitive New Strategies for Improved Health in Small and Medium-Sized Enterprises*, Essen, ENWHP, 2001, p. 2. Available at: <http://www.enwhp.org/fileadmin/downloads/Lisbon%20statement%20%20final.pdf>
- [11] European Network for Workplace Health Promotion, *Healthy Employees in Healthy Organisations. Good Practice in Workplace Health Promotion (WHP) in Europe. Quality criteria of workplace health promotion*, Essen, BKK European Information Centre, 1999. Available at: http://www.enwhp.org/fileadmin/downloads/quality_criteria.pdf
- [12] European Agency for Safety and Health at Work, EU-OSHA, *Programmes, initiatives and opportunities to reach drivers and SMEs in the Road Transport sector*, Bilbao, OSHA, in publication

7. Išsamesnė informacija

- Europos sveikatos ir saugos darbe agentūra <http://osha.europa.eu/en/topics/whp>
- Europos sveikatingumo skatinimo darbe tinklas <http://www.enwhp.org/>